

Uvodnik

Za pouzdaniju i precizniju ocenu privrednih kretanja na početku godine potrebno je još podataka, ali već sada postoji više znakova da se kretanje u privredi Srbije na početku 2025. godine pogoršavaju. Industrijska proizvodnja i promet u trgovini na malo u januaru usporavaju, izvoz stagnira, dok spoljnotrgovinski deficit raste. Iako još nisu objavljeni zvanični podaci predstavnici vlasti tvrde da su strane direktne investicije u prva dva meseca značajno opale. Smanjenje deviznih rezervi NBS u prva dva meseca održava rast spoljnotrgovinskog deficita i smanjenje priliva stranog kapitala. Značajno usporavanje realnog rasta poreskih prihoda u januaru dodatno potvrđuje pogoršanje privrednih kretanja na početku godine. Zadržavanje inflacije oko gornje granice ciljnog koridora dopunjuje nepovoljnu sliku privrednih kretanja na početku godine. Pogoršanje privrednih kretanja na početku godine može se povezati sa političkom krizom u Srbiji, pogoršanjem cenovne konkurentnosti Srbije i stagnacijom evropskih privreda.

Politička kriza u Srbiji od novembra prethodne godine, stvara neizvesnost koja negativno utiče na funkcionisanje privrede. Negativan efekat na investicije nije bio značajan u prvim mesecima političke krize, ali će rasti sa produženjem njenog trajanja. Ovaj efekat se pre svega ispoljava u obliku odlaganja započinjanja novih investicija, a naročito je snažno izražen kod stranih investitora. Politička kriza će najpre nepovoljno uticati na delatnosti, kao što su turizam, ugostiteljstvo i dr. a ako se produži njen nepovoljan uticaj će se proširiti na celu privredu. Za bolje rezultate privrede Srbije u ovoj godini uslov je da se u što kraćem vremenu okonča politička kriza, dok je za rast privrede u narednim godinama i decenijama presudno da se promeni politički sistem u pravcu uspešnijeg suzbijanja korupcije i uspostavljanja vladavine prava.

Neposredan povod za eskalaciju političke krize je tragedija na železničkoj stanici, za koju se opravdano sumnja da je posledica nestručnosti i korupcije. Prema istraživanjima Svetske banke Srbija je u 2023. godini prema uspešnosti u suzbijanju (kontroli) korupcije bila na 132 mestu u svetu, a prema vladavini prava na 102 mestu. Dodatna nepovoljna okolnost je što se stanje u Srbiji u ovim oblastima tokom poslednje decenije pogoršava. Srbija je 2015. godine prema uspehu u suzbijanju korupcije bila na 114 mestu u svetu, a prema vladavini prava na 96 mestu, što je bilo loš plasman za jednu evropsku zemlju, ali ipak bolji od sadašnjeg. Prema uspehu u suzbijanju korupcije Srbija se nalazi u grupi nerazvijenih zemalja Afrike, Azije i Južne Amerike.

Brojna empirijska istraživanja koja su sprovedena na uzorcima koji obuhvataju skoro sve zemlje sveta i pokrivaju periode od nekoliko decenija ili čak i duže, pokazuju da su niska korupcija i vladavina zakona neophodni za dugoročno održiv rast privrede. Korupcija nepovoljno utiče na privredni rast jer odvraća ljude od produktivnih aktivnosti, kao što su investicije, obrazovanje, inovacije i dr. i usmerava ih ka neproduktivnim aktivnostima kao što su traganju za vezama sa državnim organima. Visoka korupcija i nedoslednost u primeni zakona predstavlja jednu od najvećih prepreka za dugoročno održiv rast privrede Srbije, kao i za njen prelazak iz grupe zemalja sa srednjim dohotkom u zemlje sa visokim dohotkom. Ukoliko rezultat razrešenja političke krize bude uspostavljanje sistema u kome će doći do smanjenja korupcije i jačanje vladavine prava, to bi pozitivno uticalo na rast BDP u narednim godinama i decenijama. Dugoročno posmatrano dobiti po osnovu povećanja rasta u dužem periodu usled smanjenja korupcije i jačanja vladavine prava višestruko prevazilaze gubitke po osnovu sporijeg rasta BDP u ovoj godini.

Napredak u suzbijanju korupcije i uspostavljanje vladavine prava neće biti lak jer je istorijsko nasleđe formiralo sistem vrednosti i običaje kod znatnog dela građana Srbije koji korupciju i kršenje zakona tretiraju kao prihvatljive aktivnosti. Sklonost ka korupciji i kršenju zakona formirana je u periodu dugotrajne okupacije Srbije, kada su takve aktivnosti bile uslov za opstanak stanovništva, pa su one bile primerene tadašnjim okolnostima. Formirani koruptivni običaji i sistem vrednosti koji ih podržava teško se iskorjenju pa je koruptivna praksa nastavila da funkcioniše i nakon što je Srbija postala samostalna država. Ipak iskustvo drugih zemalja, ali i Srbije u nekim periodima, pokazuje da je napredak u suzbijanju korupcije i uspostavljanju vladavine prava moguć, a za njega su ključni postojanje političke moći i volje da se takve politike sprovedu. Dоследna primena zakona i kažnjavanje korupcije u dužem vremenskom periodu postepeno bi jačao negativan odnos prema korupciji i povećao spremnost administracije i građana za poštovanje zakona.

Nepovoljna okolnost je što se politička kriza u Srbiji događa u periodu kad su evropske privrede u produženoj stagnaciji, a cenovna konkurent privrede Srbije pogoršana. Stagnacija evropskih privreda, najvažnijih ekonomskih partnera Srbije, nepovoljno utiče na izvoz, ali i na priliv stranih direktnih investicija. Nemačka vlada je smanjila prognozu privrednog rasta u 2025. godini sa 1,1% na

0,3%, što znači da se očekuje treća godina u kojoj privreda Nemačke stagnira ili opada. Postoji sve više analiza kojima se dokazuje da problemi nemačke privrede strukturne, a na ciklične prirode, zbog čega će verovatno biti potrebno nekoliko godina za oporavak njene privrede. Nemačka privreda suočava se sa slabljenjem cenovne konkurentnosti usled rast cena energenata i zarada, ali i tehnološkim zaostajanjem u odnosu na SAD i Kinu, u nekoliko važnih oblasti. Uvođenje carina EU od strane SAD, negativno će uticati na privredu EU, a to će se indirektno preneti na Srbiju koja je uključena u lance vrednosti evropskih proizvođača. Uvođenje carina na čelik koji se izvozi iz EU u SAD mogao bi nepovoljno da utiče na Srbiju, zbog mogućeg ograničenja izvoza čelika iz Srbije u EU. Eventualno stupanje na snagu sankcija SAD prema NIS-u direktno bi negativno uticalo na privrednu aktivnost u Srbiji, kroz smanjenje prerade naftnih derivata i petrohemijskih proizvoda, a eventualni zastoj u isporuci naftnih derivata smanjio bi proizvodnju u drugim delatnostima. Iako je nesporno da će carinski rat između SAD, EU i Kine, kao i sankcije SAD prema NIS-u negativno uticati na privrednu aktivnost u Srbiji veličinu tog uticaja za sada je skoro nemoguće proceniti, jer nije poznato da li će i koliko dugo navedene primenjivati, da li će postojati izuzeci i dr.

Negativni efekti stagnacije evropskih privreda na Srbiju dodatno su pojačani slabljenjem cenovne konkurentnosti privrede Srbije. Jedinični troškovi rada su u Srbiji u poslednjih osam godina povećani za blizu 30%, a u industriji čak i više, što je oslabilo konkretnost Srbije. Takođe, realno jačanje dinara u odnosu na evro je brže nego što se smanjuje razlika između produktivnosti evropskih zemalja i Srbije. Rast jediničnih troškova rada i realne vrednosti dinara doprineo je tome da deficit u trgovini sa svetom tokom 2024. raste, uprkos tome što su cene na svetskom tržištu bile povoljne za privredu Srbije. Rast spoljnotrgovinskog deficita nepovoljno će uticati na makroekonomsku stabilnost jer su pogoršani i drugi elementi tekućeg platnog bilansa. U odnosu na prethodne godine raste odliv kamata i dividendi, a smanjuje se priliv doznaka, zbog čega se rast trgovinskog deficita većim delom preliva na rast deficita tekućeg platnog bilansa. Eventualno opadanje stranih direktnih investicija uticalo bi na to da se deficit tekućeg platnog bilansa finansira zaduživanjem ili trošenjem deviznih rezervi, što ne može dugo da traje.

Brz rast zarada u evrima uticao je na to da u Srbiji nisu više isplativi poslovi u kojima se stvara mala dodatna vrednost po radnom mestu. Tipičan primer je tekstilna industrija, koja se karakteriše niskom kapitalnom intenzivnošću i niskim troškovima premeštanja proizvodnje iz jedne u drugu zemlju. Stoga je nekoliko stranih investitora iz oblasti tekstilne industrije, koji su od države Srbije dobili visoke subvencije, nakon nekoliko godina poslovanja, napustilo Srbiju. Slični razlozi su uticali na najavljeno povlačenje iz Srbije nemačkog proizvođača automobilskih kablova Drekslmajera – kriza u automobilskoj industriji u Ne-

mačkoj je samo ubrzala ovu odluku, ali je ključni faktor povlačenja rast troškova poslovanje u Srbiji, usled čega niskoproduktivni poslovi postaju neprofitabilni. Povlačenje nekih stranih investitora iz niskoproduktivnih delatnosti će negativno uticati na privrednu aktivnost i zaposlenost u Srbiji u ovoj godini, a sličan proces će se nastaviti i u narednim godinama.

Napuštanje stranih investitora koji su u Srbiji obavljali niskoproduktivne poslove predstavlja važan signal da Srbija treba da promeni model privrednog rasta. Promene modela rasta podrazumevaju preorijentaciju privrede ka delatnostima u kojim se stvara veća dodatna vrednost po radnom mestu i koje mogu da finansiraju isplatu visokih zarada. Takva politika između ostalog podrazumeva da se podsticaji za investitore ograniče samo na one koji otvaraju radna mesta na kojima se kreira visoka dodata vrednost i koje mogu da isplaćuju visoke zarade. Državna podrška ekonomskom rastu zasnovanom na usvajanju i kreiranju naprednih tehnologija obuhvata obezbeđenje visoko kvalifikovane radne snage, kompetentnu i poštnu državnu upravu, koje će efikasno pružati usluge privredi, povećati ulaganje u istraživanje i razvoj.

Srbija je tokom prethodne dve i po decenije značajno smanjila inflaciju, ali je ona i dalje veća nego u EU. Veća inflacija je jednim delom posledica bržeg rasta privrede Srbije od rasta EU, što je ekonomski održivo, dok je drugim delom posledica ekspanzivnih politika koje guraju rast dohodaka i domaću tražnju iznad domaće proizvodnje. Kombinacija visoke inflacije i fiksnog kursa dinara prema evru ima za rezultat da se cene u evrima u Srbiju brzo približavaju evropskim cenama. Približavanje cena u Srbiji cenama u EU je očekivano, a ono bi trebalo da se kreće podjednakom brzinom kao i približavanje Srbije nivou razvijenosti EU. Prema nivou razvijenosti Srbija je u 2023. godini bila na 46% EU, dok je prema nivou cene na bila na 68% EU, iz čega sledi da se Srbija znatno brže približava Evropi po cenama nego po nivou razvijenosti. Brza cenovna konvergencija Srbije ka EU uočava po tome što su cene u Srbiji bliže evropskim nego što je to slučaj sa Rumunijom i Bugarskom iako su one razvijenije od Srbije. Tako na primer Rumunija je u 2023. godini bila na 80% proseka razvijenosti EU, dok su njene cene na 60% proseka EU. Slično tome Bugarska je u istoj godini po razvijenosti bila na 64% proseka EU, dok je po cenama bila na 60% proseka EU. Brza cenovna konvergencija Srbije ka EU u odnosu na konvergenciju u nivou razvijenosti ima za posledicu da je poslovanje u Srbiji u nekim delatnostima, naročito u sektoru razmenjivih dobara (industrija, poljoprivrede, neke usluge) postaje skupo i ekonomski neisplativo. Sa obzirom na to da se cene tako obaraju, održiv rast uz viske cene podrazumeva orijentaciju ka visokoproduktivnim delatnostima, koje mogu da profitabilno posluju sa takvim cenama.

